

Załącznik do Uchwały Nr
Sejmiku Województwa Lubelskiego
z dnia 2021 r.

Wojewódzki Program Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej w Województwie Lubelskim na lata 2021-2025

Lublin, 2021 r.

Spis treści

Wykaz skrótów	3
Wstęp	4
I. Rodzina w wybranych aktach prawnych	7
II. Rodzina w świetle ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej	13
III. Diagnoza funkcjonowania systemu wspierania rodziny i pieczy zastępczej w województwie lubelskim	23
3.1. Realizacja zadań ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej przez samorządy gminne w województwie lubelskim	23
3.2. Realizacja zadań ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej przez samorządy powiatowe w województwie lubelskim	24
3.3. Realizacja działań ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej przez samorząd Województwa Lubelskiego	29
IV. Analiza SWOT	31
V. Cele Programu, kierunki działań i wskaźniki monitorowania	33
VI. Wskaźniki	37
VII. Monitoring, ewaluacja i finansowanie Programu	43

Wykaz skrótów

CBOS – Centrum Badania Opinii Społecznej

FAS/FASD – Alkoholowy Zespół Płodowy/Spektrum Poalkoholowych Zaburzeń Rozwojowych

K.R.O. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy

MRPIPS – Ministerstwo Rodziny Pracy i Polityki Społecznej

NGO – *non governmental organisation* (organizacje pozarządowe)

ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych

ROPS – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej

RP – Rzeczpospolita Polska

WBD – Wojewódzki Bank Danych

Wstęp

*R*odzina jest dla człowieka niczym płótno dla artysty. Przelewamy na nie nasze najwspanialsze marzenia. Kreślimy je często w sposób niedoskonały i nieudolny, ale wszyscy jesteśmy przecież zaledwie amatorami w sztuce życia. Jeśli jednak nie skupiamy się na roztrząsaniu własnych pomyłek, z czasem powstają w ten sposób prawdziwe arcydzieła. Z czasem uczymy się także, że to nie piękno końcowego efektu godne jest najwyższej pochwały, lecz wysiłek, jaki wkłada się w jego malowanie.

Richard Paul Evans

*N*ie wybieramy sobie rodziców, podobnie jak rodzice nie wybierają sobie dzieci. Niemniej powinniśmy robić wszystko, co w naszej mocy, by otrzymali od nas to, co mamy najlepszego.

Colleen Hoover

Rodzina od wieków stanowi fundament funkcjonowania każdego społeczeństwa. Na rodzinę jako podstawowy element struktury społecznej wskazywali już starożytni myśliciele i filozofowie.

Zgodnie z wielokrotnie prowadzonymi badaniami opinii publicznej, rodzina należy do najważniejszych wartości w życiu. Na przykład według przeprowadzonego przez CBOS w 2019 r. badania, szczęście rodzinne zajmuje pierwsze miejsce wśród najważniejszych wartości, jakimi kierują się Polacy. Tak zadeklarowało aż 80% ogółu ankietowanych¹. Temat ten wciąż nie traci na aktualności i cieszy się zainteresowaniem ze strony licznych teoretyków i badaczy tego zagadnienia z różnych dziedzin nauki, takich jak np. prawo, pedagogika, psychologia, socjologia, teologia i wiele innych.

Rodzina odgrywa doniosłą rolę w życiu każdego człowieka, zwłaszcza dziecka. Jest ona najstarszą grupą społeczną, Występowała i występuje we wszystkich etapach rozwoju społeczeństwa. Jest ona niezbędnym elementem struktury społecznej, tzw. podstawową komórką społeczną².

Szczególna rola rodziny polega na tym, że jest ona nieodzownym i naturalnym środowiskiem narodzin i rozwoju człowieka, w którym zarówno dziecko, jak i osoba dorosła zaspokajają swoje podstawowe potrzeby. Ten naturalny charakter rodziny wynika przede wszystkim z tego, iż jest ona jedyną grupą społeczną, która rozwija się nie tylko przez przyjmowanie nowych członków z zewnątrz, ale także przez wewnętrzny rozwój – rodzenie dzieci³.

¹ Rodzina – jej znaczenie i rozumienie. Komunikat z badań nr 22/2019, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2019, s. 1, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_022_19.PDF.

² Za: M. Andrzejewski, T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Wydanie 10, C.H. Beck, Warszawa 2020, s. 3.

³ B.M. Kaldon, *Rodzina jako instytucja społeczna w ujęciu interdyscyplinarnym*, „Forum Pedagogiczne UKSW” 1/2011, s. 231, <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-900fd1a9-5cae-4216-b608-a372d004e9a3/c/numer-1-2011-barbara-malgorzata-kaldon-rodzina-jako-kopia.pdf>, podaje za: T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2005, s. 1.

Rodzina będąc niezastępowalnym i niezbędnym środowiskiem życia i rozwoju człowieka w naukach społecznych określana jest za pomocą podstawowych kategorii: 1) środowisko wychowawcze, 2) instytucja społeczna, 3) mała grupa społeczna i 4) wspólnota osób⁴. Inne sposoby rozumienia rodziny eksponują szczególne jej wymiary: 1) strukturalny - uwzględniający skład, strukturę członkostwa rodziny, 2) funkcjonalny – koncentrujący się na funkcjach przynależnych rodzinie i jej członkom, 3) inkluzyjny – traktujący rodzinę jako układ otwarty na wzajemne relacje, otoczenie i zmianę oraz 4) uniwersalny jako zróżnicowane formy życia rodzinnego aż po formy alternatywne do rodziny⁵. W socjologicznych analizach często rodzinę opisuje poprzez funkcję, które są jej przynależne. Do podstawowych funkcji rodziny Jan Szczepański zaliczył 1) utrzymanie ciągłości biologicznej (płodzenie, pielęgnacja, kształcenie, wychowanie), 2) utrzymanie ciągłości kulturalnej (przekaz języka, obyczajów, wzorów zachowań) 3) nadawanie pozycji swoim dzieciom, 4) sprawowanie kontroli nad postępowaniem swoich członków⁶.

Z psychologicznych definicji rodziny możemy wyróżnić m.in. definicję M. Przetacznikowej, zawartą w pozycji J. Rembowskiego, według której „rodzina jest jedną z najważniejszych grup pierwotnych to znaczy takich, które cechuje ścisły i bezpośredni kontakt ich członków: nawiązują oni ze sobą bliskie stosunki emocjonalne, łączą ich trwałe i osobiste więzy, oparte na współdziałaniu i solidarności”⁷. E. Hurlock definiuje rodzinę jako „najważniejszy element więzi społecznych dziecka. Członkowie rodziny tworzą najbliższe otoczenie dziecka i są osobami najbardziej znaczącymi w pierwszych latach kształtujących jego życie”. Carl Rogers – amerykański psycholog twierdził, że prawdziwe relacje z innymi prowadzą do wzrastania, ulepszania się osób, dojrzewania i rozwoju. U podstaw takich relacji leży autentyczność – czyli to, czy wchodząc w relacje z innymi człowiek jest sobą, szczerym, otwartym, prostolinijnym. Aby relacje były prawidłowe potrzebne jest poszanowanie godności drugiego człowieka (każdy człowiek ma taką samą godność), tolerancja dla odmiennych poglądów (człowiek, który ma inne zdanie – to człowiek, który myśli inaczej, a nie wróg), a w komunikacji zgodność informacji słownych (wypowiedzi) z przekazami bezsłownymi (miną, gestami). Brak tej zgodności zakłóca relacje międzyludzkie.

Do głównych funkcji rodziny, wyróżnionych z perspektywy pedagogiki, zalicza się funkcję: biologiczno-opiekuńczą, kulturalno-towarzyską, ekonomiczną, wychowawczą⁸. F. Adamski klasyfikuje funkcje rodziny w następujący sposób:

1. Funkcje instytucjonalne: prokreacyjna, ekonomiczna, opiekuńcza, socjalizacyjna, stratyfikacyjna, integracyjna.
2. Funkcje osobowe: dotyczące relacji małżonków, relacji rodzice – dzieci, relacji braterskich⁹.

⁴ D. Opozda, M. Parzyszek, *Wychowanie w rodzinie w wybranych zagadnieniach pedagogicznych*, TN KUL, Lublin 2019, s. 11-14.

⁵ J. Izdebska, *Dziecko – dzieciństwo – rodzina – wychowanie rodzinne*, Wydawnictwo NWSP w Białymstoku, Białystok 2015, s. 99.

⁶ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa, 1972, s. 303-306.

⁷ B.M. Kałdon, *Rodzina jako instytucja społeczna w ujęciu interdyscyplinarnym*, wyd. cyt., za: J. Rembowski *Rodzina w świetle psychologii* Warszawa, WSiP, Warszawa 1986.

⁸ S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1997.

⁹ F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 36.

Rodzina jako podstawowa instytucja wychowawcza jest wartością uniwersalną. Dlatego domaga się szacunku w respektowaniu jej praw i obowiązków. Wszelkie działania przeciw rodzinie i jej członkom jest aktem skierowanym nie tylko przeciwko jej samej, ale także przeciwko całemu społeczeństwu obywatelskiemu.

Jednym z zadań własnych samorządu województwa jest opracowanie programów dotyczących wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej. Zadanie to zostało wprowadzone *ustawą z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*¹⁰. Ustawa ta opisuje zasady pomocy rodzinie biologicznej, w tym borykającej się z kryzysem funkcji opiekuńczo-wychowawczych, funkcjonowanie pieczy zastępczej oraz adopcji. Ustawa rozdziela kompetencje w powyższym zakresie pomiędzy poszczególne szczeble samorządu terytorialnego.

Głównym celem niniejszego programu jest profesjonalne wsparcie rodzin województwa lubelskiego w prawidłowym wypełnianiu funkcji rodzicielskich, celem zapewnienia ich trwałości i stabilności oraz sprawnie działający system pieczy zastępczej dostosowany do zmieniających się warunków i potrzeb. Program swym zakresem obejmuje obszary: rodzina biologiczna, rodzinna piecza zastępcza, instytucjonalna piecza zastępcza, adopcja, profesjonalizacja kadry, w oparciu o które wyznaczono cele szczegółowe i kierunki działań. Podstawowym kierunkiem działań prowadzącym do ww. celu powinna być wielozakresowa profilaktyka w oparciu o usprawnienie i podnoszenie kompetencji zawodowych kadry systemu pieczy zastępczej, ponieważ jest to gwarantem skutecznej pomocy, czyli zapewnienia trwałości i stabilności rodzin. Program jest kontynuacją założeń i działań zawartych w poprzedniej wersji programu na lata 2014-2020. Jego założenia wynikają z corocznie sporządzanego monitoringu, który przynosi pozytywne rezultaty, na podstawie m.in. sprawozdawczości sporządzanej z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej.

Niniejszy program jest uszczegółowieniem Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego opracowanej na lata 2021-2030, zawierającej podstawowe założenia m.in. w obszarze wsparcia dziecka i rodziny.

¹⁰ *Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, (Dz. U. z 2020 r. poz. 821), <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20111490887/U/D20110887Lj.pdf>

I. Rodzina w wybranych aktach prawnych

Przyjęte w ostatnich latach rezolucje Rady Praw Człowieka ONZ¹¹ podkreślają konieczność ochrony rodziny. Dokumenty te potwierdzają te same gwarancje, które zawiera Konstytucja RP, a które pozwalają chronić rodzinę i wzmacniać jej pozytywną rolę w promowaniu – jak stwierdza to treść rezolucji – praw człowieka i podstawowych wolności, praw dzieci i obowiązków rodzinnych. Rezolucje nie posługują się co prawda legalną definicją rodziny, ale wskazują jednocześnie, że rodzina jest naturalną i podstawową grupą społeczną, która ma prawo do ochrony ze strony społeczeństwa i państwa. Nie ulega także wątpliwości, że rodzina w rozumieniu rezolucji oparta jest na więzach biologicznych lub prawnych. Rezolucje podkreślają bowiem, że państwo powinno zapewnić odpowiednią pomoc rodzicom i opiekunom prawnym w związku z wychowywaniem dzieci mając na uwadze, że dziecko powinno dorastać w środowisku rodzinnym.

Konwencja o Prawach Dziecka¹², której Polska jest stroną, w preambule stanowi, że rodzina jako podstawową komórką społeczeństwa oraz naturalne środowisko rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci, powinna być otoczona niezbędną ochroną oraz wsparciem, aby mogła w pełnym zakresie wypełniać swoje obowiązki w społeczeństwie. Konwencja uznaje, że dziecko dla pełnego i harmonijnego rozwoju swojej osobowości powinno wychowywać się w środowisku rodzinnym, w atmosferze szczęścia, miłości i zrozumienia.

Potrzeba otoczenia dziecka szczególną troską została wyrażona w *Genewskiej Deklaracji Praw Dziecka* z 1924 r.¹³ oraz *Deklaracji Praw Dziecka* przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne 20.11.1959 r.¹⁴ i uznanej w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*¹⁵, w *Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych* (w szczególności w art. 23 i 24)¹⁶, w *Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych*

¹¹ Za: A. Szczudlińska-Kanoś, *Polska polityka rodzinna w okresie przemian. Kontekst krajowy i międzynarodowy*, Instytut Spraw Publicznych UJ, Kraków, 2019, s. 21, <https://isp.uj.edu.pl/documents/2103800/139368467/Polska+polityka+rodzinna+w+okresie+przemian/a6b7a98-d860-4932-a41d-e712debf42bf>. Chodzi o rezolucję z dnia 3 czerwca 2015 r., A/HRC/RES/29/22 oraz rezolucję z dnia 1 lipca 2016 r., A/HRC/32/L.35.

¹² *Konwencja o Prawach Dziecka*, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 nr 120 poz. 526), <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19911200526/O/D19910526.pdf>

¹³ Została przyjęta przez Radę Generalną Międzynarodowego Związku Pomocy Dzieciom 13 lutego 1923 r., a następnie inkorporowana przez Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów 16 listopada 1924 r. Za: *Prawa dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych. Zbiór i opracowanie P.J. Jaros, M. Michalak*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2015, s. 46.

¹⁴ Za: *Prawa dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych. Zbiór i opracowanie P.J. Jaros, M. Michalak*, wyd. cyt., s. 120.

¹⁵ *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, uchwalona 10 grudnia 1948 roku przez Trzecią Sesję Ogólnego Zgromadzenia ONZ, obradującą w Paryżu, https://arch-bip.ms.gov.pl/Data/Files/public/bip/prawa_czlowieka/onz/pdpc.pdf

¹⁶ Pakt został uchwalony w wyniku konferencji ONZ w Nowym Jorku, na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego nr 2200A (XXI), otwarty do podpisu w Nowym Yorku dnia 19 grudnia 1966 r. Polska ratyfikowała Pakt dnia 3 marca 1977 r., a jego tekst został opublikowany w Dzienniku Ustaw z 1977 r. Nr 38, poz. 167. Za: *Prawa dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych. Zbiór i opracowanie P.J. Jaros, M. Michalak*, wyd. cyt., s. 142.

(w szczególności w art. 10)¹⁷, jak również w innych dokumentach międzynarodowych organizacji.

Konwencja o Prawach Dziecka w art. 3 ust. 1 mówi, że „we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka”¹⁸.

Również w art. 9 ust. 1 jest mowa o tym, że „Państwa–Strony zapewnią, aby dziecko nie zostało oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli, z wyłączeniem przypadków, gdy kompetentne władze, podlegające nadzorowi sądowemu, zdecydują zgodnie z obowiązującym prawem oraz stosowanym postępowaniem, że takie oddzielenie jest konieczne ze względu na najlepiej pojęte interesy dziecka. Taka decyzja może być konieczna szczególnie w przypadkach nadużyć lub zaniedbań ze strony rodziców, gdy każde z rodziców mieszka oddzielnie, a należy podjąć decyzję odnośnie do miejsca pobytu lub zamieszkania dziecka”¹⁹.

Ust. 2 artykułu 20 mówi o tym, że „Państwa–Strony zgodnie ze swym prawem wewnętrznym zapewnią takiemu dziecku opiekę zastępczą”²⁰. Ust. 3 tego artykułu stanowi, że „tego rodzaju opieka może obejmować, między innymi, umieszczenie w rodzinie zastępczej, (...) adopcję lub – gdy to jest niezbędne – umieszczenie w odpowiedniej instytucji powołanej do opieki nad dziećmi”²¹. Według art. 21 „Państwa – strony uznające i/lub dopuszczające system adopcji zapewnią, aby dobro dziecka było celem najwyższym (...)”²².

Europejska Karta Społeczna w art. 16 mówi, że „w celu zapewnienia warunków niezbędnych do pełnego rozwoju rodziny, która jest podstawową komórką społeczeństwa, Umawiające się Strony zobowiązują się popierać ekonomiczną, prawną i społeczną ochronę życia rodzinnego, zwłaszcza poprzez takie środki, jak świadczenia społeczne i rodzinne, rozwiązania podatkowe, zachęcanie do budowania mieszkań dostosowanych do potrzeb rodzin, świadczenia dla młodych małżeństw oraz wszelkie inne stosowne środki”²³.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka w art. 25, ust. 2 mówi, że „matka i dziecko mają prawo do specjalnej opieki i pomocy. Wszystkie dzieci, zarówno małżeńskie jak i pozamałżeńskie, korzystają z jednakowej ochrony społecznej”²⁴.

Pojęcie rodziny, podstawowe jej prawa i zakres możliwości przedstawione są również w polskich aktach prawnych. Wśród nich najważniejsza jest Konstytucja *Rzeczypospolitej*

¹⁷ Pakt został uchwalony w wyniku konferencji ONZ w Nowym Jorku, na mocy rezolucji 2200/XXI Zgromadzenia Ogólnego, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Polska ratyfikowała Pakt 3 marca 1977 r., a jego tekst został opublikowany w Dzienniku Ustaw z dnia 29 grudnia 1977 r. nr 38 poz. 169). Za: *Prawa dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych. Zbiór i opracowanie P.J. Jaros, M. Michalak*, wyd. cyt., s. 163.

¹⁸ *Konwencja o Prawach Dziecka*, wyd. cyt.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² Tamże.

²³ *Europejska Karta Społeczna sporządzona w Turynie dnia 18 października 1961* (Dz.U. z 1999, nr 8, poz. 67), <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19990080067/O/D19990067.pdf>.

²⁴ *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, wyd. cyt.

*Polskiej*²⁵. W Konstytucji, oprócz art. 41 ust. 2, art. 233 ust. 1 i Preambuły, pojęcie rodziny występuje w art. 18 oraz art. 71, które stanowią odpowiednio, że rodzina znajduje się pod ochroną i opieką RP oraz że państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia jej dobro. W art. 71 ust. 2 mowa jest o tym, że „matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych”, której zakres określa ustawa. Art. 72 ust. 2 mówi o tym, że dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych. Natomiast w art. 71 ust. 1 Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych.

Zgodnie z brzmieniem art. 23 *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, „małżonkowie mają równe prawa i obowiązki w małżeństwie. Są obowiązani do wspólnego pożycia, do wzajemnej pomocy i wierności oraz do współdziałania dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli”²⁶. Z kolei art. 27 stanowi, że „oboje małżonkowie obowiązani są, każdy według swych sił oraz swych możliwości zarobkowych i majątkowych, przyczyniać się do zaspokajania potrzeb rodziny, którą przez swój związek założyli. Zadośćuczynienie temu obowiązkowi może polegać także, w całości lub w części, na osobistych staraniach o wychowanie dzieci i na pracy we wspólnym gospodarstwie domowym”²⁷.

Zgodnie z art. 112³ § 1 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, zwanej dalej k.r.o., „umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej może nastąpić jedynie wówczas, gdy uprzednio stosowane inne środki przewidziane w art. 109 § 2 pkt 1-4 oraz formy pomocy rodzicom dziecka, o których mowa w przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, nie doprowadziły do usunięcia stanu zagrożenia dobra dziecka, chyba, że konieczność niezwłocznego zapewnienia dziecku pieczy zastępczej wynika z poważnego zagrożenia dobra dziecka, w szczególności zagrożenia jego życia lub zdrowia”²⁸.

Natomiast w myśl art. 112³ k.r.o. „dziecko umieszcza się w pieczy zastępczej do czasu zaistnienia warunków umożliwiających jego powrót do rodziny albo umieszczenia go w rodzinie przysposabiającej”²⁹. Na podstawie art. 112⁷ § 1 k.r.o. „Sąd umieszcza dziecko w instytucjonalnej pieczy zastępczej, jeżeli brak jest możliwości umieszczenia dziecka w rodzinnej pieczy zastępczej lub z innych ważnych względów nie jest to zasadne”³⁰.

Status prawny rodziny został także uwzględniony w dwóch kolejnych ustawach: *o świadczeniach rodzinnych oraz o pomocy osobom uprawnionym do alimentów*.

W art. 3 pkt 16 *ustawy o świadczeniach rodzinnych* przez rodzinę rozumie się „odpowiednio następujących członków rodziny: małżonków, rodziców dzieci, opiekuna faktycznego dziecka oraz pozostające na utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25. roku życia, a także dziecko, które ukończyło 25. rok życia legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu

²⁵ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483, z 2001 r. nr 28, poz. 319, z 2006 r. nr 200, poz. 1471, z 2009 r., nr 114, poz. 946), <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>.

²⁶ *Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (Dz. U. z 2020 r. poz. 1359), <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200001359/O/D20201359.pdf>.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże.

niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością przysługuje świadczenie pielęgnacyjne lub specjalny zasiłek opiekuńczy albo zasiłek dla opiekuna, o którym mowa w ustawie z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów (Dz. U. z 2017 r. poz. 2092 oraz z 2019 r. poz. 1818); do członków rodziny nie zalicza się dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka pozostającego w związku małżeńskim, a także pełnoletniego dziecka posiadającego własne dziecko³¹.

Zbliżone do tej definicji jest także legalne rozumienie pojęcia rodziny z *ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów*. Zakresem tym objęto: „rodziców osoby uprawnionej, małżonka rodzica osoby uprawnionej, osobę, z którą rodzic osoby uprawnionej wychowuje wspólne dziecko, pozostające na ich utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25. roku życia oraz dziecko, które ukończyło 25. rok życia otrzymujące świadczenia z funduszu alimentacyjnego lub legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością przysługuje świadczenie pielęgnacyjne lub specjalny zasiłek opiekuńczy, o których mowa w ustawie z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz. U. z 2020 r. poz. 111) albo zasiłek dla opiekuna, o którym mowa w ustawie z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów (Dz. U. z 2017 r. poz. 2092 oraz z 2019 r. poz. 1818), a także osobę uprawnioną³². W rozumieniu ustawy do rodziny nie zalicza się natomiast: dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka pozostającego w związku małżeńskim, rodzica osoby uprawnionej zobowiązanego tytułem wykonawczym pochodzącym lub zatwierdzonym przez sąd do alimentów na jej rzecz.

Art. 2 *ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* interpretuje członka rodziny jako „osobę najbliższą w rozumieniu art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2019 r. poz. 1950 i 2128), a także inną osobę wspólnie zamieszkującą lub gospodarującą³³.

Na gruncie *ustawy o pomocy społecznej* pojęcie rodziny nie jest oparte na więzach pokrewieństwa. Za rodzinę w powyższym akcie, zgodnie z art. 6 pkt 14, uznaje się osoby spokrewnione i niespokrewnione, pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące³⁴.

Art. 2 ust. 1 stanowi, że „pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości³⁵.

³¹ Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, (Dz. U. z 2020 r. poz. 111), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20032282255/U/D20032255Lj.pdf>.

³² Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, (Dz. U. z 2020 r. poz. 808, 875, 1517), <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20071921378/U/D20071378Lj.pdf>.

³³ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, (Dz. U. z 2020 r. poz. 218, 956), <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20051801493/U/D20051493Lj.pdf>.

³⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, (Dz. U. z 2019 r. poz. 1507, 1622, 1690, 1818, 2473), <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001507/U/D20191507Lj.pdf>.

³⁵ Tamże.

Według art. 3 ust 2 „zadaniem pomocy społecznej jest zapobieganie sytuacjom, o których mowa w art. 2 ust 1, przez podejmowanie działań zmierzających do życiowego usamodzielnienia osób i rodzin oraz ich integracji ze środowiskiem”³⁶.

Jednoosobowym organem, który stoi na straży praw dziecka jest Rzecznik Praw Dziecka, który w myśl art. 3 ust. 2 „działa na rzecz ochrony praw dziecka, w szczególności:

- 1) prawa do życia i ochrony zdrowia;
- 2) prawa do wychowania w rodzinie;
- 3) prawa do godziwych warunków socjalnych;
- 4) prawa do nauki”³⁷.

Ponadto, Rzecznik Praw Dziecka podejmuje działania zmierzające do ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem. Rzecznik szczególną troską i pomocą otacza dzieci niepełnosprawne. Rzecznik upowszechnia także prawa dziecka oraz metody ich ochrony³⁸.

W rezolucji (77) 33 Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie umieszczenia dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, wyrażone jest stanowisko, że:

„1.1. Konieczności umieszczenia dziecka w placówce należy unikać tak długo, jak to tylko możliwe, stosując prewencyjne środki wsparcia wobec rodzin wedle ich specjalnych potrzeb i problemów;

1.2. Wniosek o umieszczenie dziecka w placówce powinien być potraktowany jako sygnał alarmowy świadczący o trudnej sytuacji rodzinnej; tak samo starania, by spełnić potrzeby dziecka powinny zawsze opierać się na zrozumieniu problemów jego rodziny, a działania na rzecz dziecka powinny być zawsze, co do zasady, połączone z pomocą udzielaną rodzicom;

1.3. Działania dotyczące dziecka (włącznie z decyzją o pozostawieniu go w rodzinie lub umieszczeniu w placówce) powinny dążyć do spełnienia w największym możliwym stopniu jego rozwijających się potrzeb emocjonalnych i dobra fizycznego, jak również do zapewnienia wszelkiej profilaktycznej opieki medycznej, edukacyjnej lub innej niezbędnej do rozwiązania jego ewentualnych problemów”³⁹.

Rodzinom zastępczym poświęcona jest Rekomendacja⁴⁰ przyjęta przez Komitet Ministrów Rady Europy dnia 20 marca 1987 r. Sformułowano w niej 8 zasad, których realizacja jest zalecana rządów Państw Członkowskich. Podstawowym założeniem jest „prymat wychowania dziecka w rodzinie naturalnej; traktowanie umieszczenia dziecka w środowisku

³⁶ Tamże.

³⁷ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, (Dz. U. z 2020 r. poz. 141), <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20000060069/U/D20000069Lj.pdf>.

³⁸ Tamże.

³⁹ Rezolucja Komitetu Ministrów w sprawie umieszczania dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych Rady Europy nr 77 (33) w sprawie umieszczenia dzieci poza rodziną z 3 listopada 1977 r. Za: Prawa dziecka. Dokumenty Rady Europy. Zbiór i opracowanie P.J. Jaros, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2013, s. 870, https://brpd.gov.pl/sites/default/files/prawa_dziecka_dokumenty_rady_europy.pdf

⁴⁰ Rekomendacja nr R(87)6 przyjęta przez Komitet Ministrów Rady Europy dnia 20 marca 1987 r. Za: K. Kwaśniewska, Koncepcja wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, <http://oa.rops.lubelskie.pl/2020/09/24/1177/>

zastępczym jako formy pomocy dla rodziny naturalnej; niezbędność właściwych form organizacji i nadzoru nad umieszczeniem dziecka poza rodziną naturalną⁴¹.

⁴¹Za: K. Kwaśniewska, *Koncepcja wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej*, wyd. cyt.

II. Rodzina w świetle ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

*Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*⁴² pojmuje rodzinę jako podstawową komórkę społeczeństwa oraz naturalne środowisko rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci. Ustawa również zakłada, że rodzina może przeżywać trudności w opiece nad i wychowaniu dzieci. Wychodzi im ona naprzeciw zakładając, że skuteczna pomoc dla rodziny, a zwłaszcza skuteczna pomoc dla dzieci i ich ochrona może być osiągnięta poprzez współpracę wszystkich osób, instytucji i organizacji pracujących z dziećmi i rodzinami.

Wspieranie rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu swoich funkcji opiekuńczo-wychowawczych to zespół planowanych działań mających na celu przywrócenie rodzinie zdolności do wypełniania tych funkcji.

W przypadku, gdy rodzina nie ma możliwości sprawowania opieki nad dzieckiem i jego wychowania, obowiązki rodziców przejmuje system pieczy zastępczej, będący zespołem osób, instytucji i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom. System zakłada, że owa piecza sprawowana jest tymczasowo, w związku z podejmowanymi działaniami pracy z rodziną, mającymi na celu powrót dziecka do rodziny biologicznej i reintegrację rodziny.

Jednostkami organizacyjnymi wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej są jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego, wykonujące zadania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, placówki wsparcia dziennego, organizatorzy rodzinnej pieczy zastępczej, placówki opiekuńczo-wychowawcze, regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne, interwencyjne ośrodki preadopcyjne, ośrodki adopcyjne oraz podmioty, którym zlecono realizację zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej. Obowiązek wspierania rodziny, a tym samym troski o dobro dziecka spoczywa na organach administracji rządowej i jednostkach samorządu terytorialnego. Jednostki i organy realizują powyższy obowiązek szczególnie we współpracy ze środowiskiem lokalnym, sądami i ich organami pomocniczymi, Policją, instytucjami oświatowymi, podmiotami leczniczymi, a także kościołami i związkami wyznaniowymi oraz organizacjami społecznymi. Zadania z zakresu rodziny i systemu pieczy zastępczej organy i jednostki realizują biorąc pod uwagę podmiotowość dziecka i rodziny, jednocześnie kierując się zasadą pomocniczości oraz respektując prawo dziecka do:

- wychowania w rodzinie, a w razie konieczności wychowywania dziecka poza rodziną – do opieki i wychowania w rodzinnych formach pieczy zastępczej, jeśli jest to zgodne z dobrem dziecka;
- powrotu do rodziny;
- utrzymywania osobistych kontaktów z rodzicami, z wyjątkiem przypadków, w których sąd zakazał tych kontaktów;
- stabilnego środowiska wychowawczego;
- kształcenia, rozwoju uzdolnień, zainteresowań i przekonań oraz zabawy i wypoczynku;
- pomocy w przygotowaniu do samodzielnego życia;

⁴² *Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, wyd. cyt.

- ochrony przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w życie dziecka; informacji i wyrażania opinii w sprawach, które go dotyczą, odpowiednio do jego wieku i stopnia dojrzałości;
- ochrony przed poniżającym traktowaniem i karaniem;
- poszanowania tożsamości religijnej i kulturowej;
- dostępu do informacji dotyczących jego pochodzenia.

Rodzinie przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych wójt zapewnia wsparcie, które w szczególności polega na:

- analizie sytuacji rodziny i środowiska rodzinnego oraz przyczyn kryzysu w rodzinie;
- wzmocnieniu roli i funkcji rodziny;
- rozwijaniu umiejętności opiekuńczo-wychowawczych rodziny;
- podniesieniu świadomości w zakresie planowania oraz funkcjonowania rodziny;
- pomocy w integracji rodziny;
- przeciwdziałaniu marginalizacji i degradacji społecznej rodziny;
- dążeniu do reintegracji rodziny.

Wspieranie rodziny jest prowadzone w dwóch formach: pracy z rodziną i pomocy w opiece i wychowaniu. Wspieranie rodziny jest prowadzone za jej zgodą i aktywnym udziałem, z uwzględnieniem zasobów własnych oraz źródeł wsparcia zewnętrznego. Rodzina może uzyskać wsparcie: instytucji i podmiotów działających na rzecz dziecka i rodziny, placówek wsparcia dziennego oraz rodzin wspierających.

Praca z rodziną jest prowadzona w szczególności w następujących formach:

- konsultacji i poradnictwa specjalistycznego;
- terapii i mediacji;
- usług dla rodzin z dziećmi, w tym usług opiekuńczych i specjalistycznych;
- pomocy prawnej, szczególnie w zakresie prawa rodzinnego;
- organizowania dla rodzin spotkań, mających na celu wymianę ich doświadczeń oraz zapobieganie izolacji, zwanych dalej „grupami wsparcia” lub „grupami samopomocowymi”.

Praca z rodziną jest prowadzona także w przypadku czasowego umieszczenia dziecka poza rodziną.

W przypadku gdy do ośrodka pomocy społecznej wpłynęły wnioski dot. rodziny borykającej się z trudnościami w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, pracownik socjalny rozpoczyna należną mu procedurę, w wyniku której – o ile następuje taka zasadność – występuje do kierownika ośrodka pomocy społecznej z wnioskiem o przydzielenie rodzinie pomocy w postaci wsparcia asystenta.

Ustawa wprowadza instytucję asystenta rodziny, do zadań którego w szczególności należy:

- opracowanie i realizacja planu pracy z rodziną we współpracy z członkami rodziny i w konsultacji z pracownikiem socjalnym, o którym mowa w art. 11 ust. 1;
- opracowanie, we współpracy z członkami rodziny i koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej, planu pracy z rodziną, który jest skoordynowany z planem pomocy dziecku umieszczonemu w pieczy zastępczej;

- udzielanie pomocy rodzinom w poprawie ich sytuacji życiowej, w tym w zdobywaniu umiejętności prawidłowego prowadzenia gospodarstwa domowego;
- udzielanie pomocy rodzinom w rozwiązywaniu problemów socjalnych, psychologicznych oraz wychowawczych z dziećmi;
- wspieranie aktywności społecznej rodzin;
- motywowanie członków rodzin do podnoszenia kwalifikacji zawodowych;
- udzielanie pomocy w poszukiwaniu, podejmowaniu i utrzymywaniu pracy zarobkowej;
- motywowanie do udziału w zajęciach grupowych dla rodziców, mających na celu kształtowanie prawidłowych wzorców rodzicielskich i umiejętności psychospołecznych;
- udzielanie wsparcia dzieciom, w szczególności poprzez udział w zajęciach psychoedukacyjnych;
- podejmowanie działań interwencyjnych i zaradczych w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa dzieci i rodzin;
- prowadzenie indywidualnych konsultacji wychowawczych dla rodziców i dzieci;
- prowadzenie dokumentacji dotyczącej pracy z rodziną;
- dokonywanie okresowej oceny sytuacji rodziny, nie rzadziej niż co pół roku, i przekazywanie tej oceny podmiotowi, o którym mowa w art. 17 ust. 1;
- monitorowanie funkcjonowania rodziny po zakończeniu pracy z rodziną (art. 15 ust. 1 ustawy).

W celu wsparcia rodziny dziecko może zostać objęte opieką i wychowaniem w placówce wsparcia dziennego. Placówkę wsparcia dziennego prowadzi gmina, podmiot, któremu gmina zleciła realizację tego zadania, lub podmiot, który uzyskał zezwolenie wójta.

Placówka wsparcia dziennego współpracuje z rodzicami lub opiekunami dziecka, a także z placówkami oświatowymi i podmiotami leczniczymi. Pobyt dziecka w placówce wsparcia dziennego jest dobrowolny, chyba, że do placówki skieruje sąd.

Placówka wsparcia dziennego może być prowadzona w formie:

- opiekuńczej, w tym kół zainteresowań, świetlic, klubów i ognisk wychowawczych;
- specjalistycznej;
- pracy podwórkowej realizowanej przez wychowawcę.

W celu wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych rodzina może zostać objęta pomocą rodziny wspierającej.

Rodzina wspierająca przy współpracy asystenta rodziny pomaga rodzinie przeżywającej trudności w:

- opiece i wychowaniu dziecka;
- prowadzeniu gospodarstwa domowego;
- kształtowaniu i wypełnianiu podstawowych ról społecznych.

W przypadku niemożności zapewnienia dziecku opieki i wychowania przez rodziców sprawowana jest piecza zastępcza. Pieczę zastępczą organizuje powiat.

Pieczka zastępcza zapewnia:

1. Pracę z rodziną umożliwiającą powrót dziecka do rodziny lub gdy jest to niemożliwe – dążenie do przysposobienia dziecka, a w przypadku braku możliwości przysposobienia dziecka – opiekę i wychowanie w środowisku zastępczym.
2. Przygotowanie dziecka do:
 - godnego, samodzielnego i odpowiedzialnego życia,
 - pokonywania trudności życiowych zgodnie z zasadami etyki,
 - nawiązywania i podtrzymywania bliskich, osobistych i społecznie akceptowanych kontaktów z rodziną i rówieśnikami, w celu łagodzenia skutków doświadczania straty i separacji oraz zdobywania umiejętności społecznych.
3. Zaspokojenie potrzeb emocjonalnych dzieci, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb bytowych, zdrowotnych, edukacyjnych i kulturalno-rekreacyjnych.

Pieczą zastępczą jest sprawowana w formie rodzinnej i instytucjonalnej. Formami rodzinnej pieczy zastępczej są:

1. Rodzina zastępcza:
 - a) spokrewniona;
 - b) niezawodowa;
 - c) zawodowa, w tym zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego i zawodowa specjalistyczna.
2. Rodzinny dom dziecka.

Rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka, na ich wniosek, mogą być wspierane przez rodziny pomocowe. W przypadku czasowego niesprawowania opieki nad dzieckiem przez rodzinę zastępczą lub prowadzącego rodzinny dom dziecka pieczę zastępczą nad dzieckiem może zostać powierzona rodzinie pomocowej. Pieczę zastępczą w rodzinie pomocowej może być powierzona w szczególności w okresie:

1. czasowego niesprawowania opieki nad dzieckiem przez rodzinę zastępczą lub prowadzącego rodzinny dom dziecka w związku z wypoczynkiem, udziałem w szkoleniach lub pobytem w szpitalu;
2. nieprzewidzianych trudności lub zdarzeń losowych w rodzinie zastępczej lub rodzinnym domu dziecka.

Rodziną pomocową może być:

1. rodzina zastępcza niezawodowa, rodzina zastępcza zawodowa lub prowadzący rodzinny dom dziecka;
2. małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim przeszkoleni do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, prowadzenia rodzinnego domu dziecka lub rodziny przysposabiającej.

Rodzina zastępcza zawodowa, rodzina zastępcza niezawodowa lub prowadzący rodzinny dom dziecka może przyjąć dziecko jako rodzina pomocowa bez względu na liczbę dzieci pozostających pod ich opieką.

Rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka obejmuje się na ich wniosek opieką koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej. W stosunku do rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka, nieobjętych opieką koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej, zadania koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej wykonuje organizator rodzinnej pieczy zastępczej.

Do zadań koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej należy w szczególności:

1. udzielanie pomocy rodzinom zastępczym i prowadzącym rodzinne domy dziecka w realizacji zadań wynikających z pieczy zastępczej;
2. przygotowanie, we współpracy z asystentem rodziny i odpowiednio rodziną zastępczą lub prowadzącym rodzinny dom dziecka, planu pomocy dziecku,
3. pomoc rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka w nawiązaniu wzajemnego kontaktu, w szczególności przez organizowanie grup wsparcia;
4. zapewnianie rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka dostępu do specjalistycznej pomocy dla dzieci, w tym psychologicznej, reedukacyjnej i rehabilitacyjnej;
5. organizowanie opieki nad dzieckiem w przypadku, gdy rodzina zastępcza niezawodowa, rodzina zastępcza zawodowa albo prowadzący rodzinny dom dziecka okresowo nie może sprawować opieki, w szczególności z powodów zdrowotnych lub losowych albo zaplanowanego wypoczynku;
6. zgłaszanie do ośrodków adopcyjnych informacji o dzieciach z uregulowaną sytuacją prawną, w celu poszukiwania dla nich rodzin przysposabiających.

Oprócz rodzinnej formy pieczy zastępczej wyróżnia się również instytucjonalną pieczę zastępczą, która występuje w trzech formach:

1. placówki opiekuńczo-wychowawczej,
2. regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej,
3. interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego.

Umieszczenie dziecka poniżej 10 roku życia w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu socjalizacyjnego, interwencyjnego lub specjalistyczno-terapeutycznego jest możliwe w przypadku, gdy w danej placówce opiekuńczo-wychowawczej umieszczona jest matka lub ojciec tego dziecka oraz w innych wyjątkowych przypadkach, szczególnie gdy przemawia za tym stan zdrowia dziecka lub dotyczy to rodzeństwa. Placówka opiekuńczo-wychowawcza współpracuje w zakresie wykonywanych zadań z sądem, powiatowym centrum pomocy rodzinie, rodziną, asystentem rodziny, organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej oraz z innymi osobami i instytucjami, które podejmują się wspierania działań wychowawczych placówki opiekuńczo-wychowawczej, w szczególności w zakresie przygotowania dziecka do samodzielnego życia.

Placówka opiekuńczo-wychowawcza jest prowadzona jako placówka opiekuńczo-wychowawcza typu:

1. socjalizacyjnego;
2. interwencyjnego;
3. specjalistyczno-terapeutycznego;
4. rodzinnego.

Mówiąc o systemie pieczy zastępczej nie można zapomnieć o osobach, które opuściły pieczę zastępczą lub pozostają w niej nadal również po osiągnięciu pełnoletności. I tak: osobie opuszczającej, po osiągnięciu pełnoletności, rodzinę zastępczą, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo-wychowawczą lub regionalną placówkę opiekuńczo – terapeutyczną, zwanej dalej „osoba usamodzielniana”, w przypadku gdy umieszczenie w pieczy zastępczej nastąpiło na podstawie orzeczenia sądu:

1. przyznaje się pomoc na:
 - kontynuowanie nauki,
 - usamodzielnienie,
 - zagospodarowanie;
2. udziela się pomocy w uzyskaniu:
 - odpowiednich warunków mieszkaniowych,
 - zatrudnienia;
3. zapewnia się pomoc prawną i psychologiczną.

Przez osobę usamodzielnianą rozumie się również osobę, której pobyt w rodzinnej pieczy zastępczej ustał na skutek śmierci osób tworzących rodzinę zastępczą lub osoby prowadzącej rodzinny dom dziecka, w okresie 6 miesięcy przed osiągnięciem przez osobę usamodzielnianą pełnoletności.

Pomoc na kontynuowanie nauki, na usamodzielnienie oraz na zagospodarowanie jest przyznawana osobie usamodzielnianej, która przebywała w pieczy zastępczej przez okres co najmniej:

1. 3 lat – w przypadku osoby usamodzielnianej opuszczającej rodzinę zastępczą spokrewnioną;
2. roku – w przypadku osoby usamodzielnianej opuszczającej rodzinę zastępczą niezawodową, rodzinę zastępczą zawodową, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo-wychowawczą lub regionalną placówkę opiekuńczo- terapeutyczną.

Pomoc na usamodzielnienie oraz pomoc na zagospodarowanie jest przyznawana osobie usamodzielnianej, w zależności od dochodu. W przypadku gdy dochód miesięczny przekracza daną kwotę można przyznać pomoc na usamodzielnienie lub pomoc na zagospodarowanie, jest to uzasadnione jej sytuacją mieszkaniową, dochodową, majątkową lub osobistą.

Prowadzenie procedur przysposobienia oraz przygotowanie osób zgłaszających gotowość do przysposobienia dziecka, zwanych „kandydatami do przysposobienia dziecka”, stanowi wyłączne kompetencje ośrodka adopcyjnego. Ośrodek adopcyjny prowadzi samorząd województwa lub podmiot, któremu samorząd województwa zlecił realizację tego zadania.

Do zadań ośrodka adopcyjnego należy m.in.:

1. kwalifikacja dzieci zgłoszonych do przysposobienia oraz sporządzanie dla dziecka zakwalifikowanego do przysposobienia diagnozy psychologicznej i pedagogicznej oraz gromadzenie aktualnych informacji o stanie zdrowia dziecka;
2. promowanie idei adopcji, w tym poszukiwanie kandydatów do przysposobienia dziecka;
3. dobór rodziny przysposabiającej właściwej ze względu na potrzeby dziecka;
4. współpraca z sądem opiekuńczym, polegająca w szczególności na powiadamianiu o okolicznościach uzasadniających wszczęcie z urzędu postępowania opiekuńczego;
5. udzielanie pomocy w przygotowaniu wniosków o przysposobienie i zgromadzenie niezbędnych dokumentów;
6. gromadzenie i aktualizowanie informacji o dzieciach, które mogą być przysposobione;
7. przeprowadzanie badań pedagogicznych i psychologicznych kandydatów do przysposobienia dziecka;

8. przeprowadzanie analizy sytuacji osobistej, zdrowotnej, rodzinnej, dochodowej i majątkowej kandydatów do przysposobienia dziecka, zwanej „wywiadem adopcyjnym”;
9. prowadzenie działalności diagnostyczno-konsultacyjnej dla kandydatów do przysposobienia dziecka;
10. wspieranie psychologiczno-pedagogiczne kandydatów do przysposobienia dziecka oraz osób, które przysposobiły dziecko;
11. organizowanie szkoleń dla kandydatów do przysposobienia dziecka;
12. prowadzenie szkoleń dla kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka oraz wydawanie świadectw ukończenia tych szkoleń;
13. prowadzenie szkoleń dla kandydatów do pełnienia funkcji dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego oraz wydawanie świadectw ukończenia tych szkoleń;
14. zapewnienie pomocy psychologicznej kobietom w ciąży oraz pacjentkom oddziałów ginekologiczno-położniczych, które sygnalizują zamiar pozostawienia dziecka bezpośrednio po urodzeniu.

Ośrodek adopcyjny współpracuje z kandydatami do przysposobienia dziecka w zakresie opieki nad dzieckiem i jego wychowania, w szczególności w następujących dziedzinach:

1. diagnoza pedagogiczna i psychologiczna dzieci i rodzin;
2. problemy wychowawcze w rodzinie;
3. problemy związane z rozwojem dziecka.

Ośrodek adopcyjny wspiera osoby, które przysposobiły dziecko, w wykonywaniu przez nie funkcji opiekuńczo-wychowawczych przez:

1. pomoc w rozwiązywaniu problemów wychowawczych i opiekuńczych;
2. poradnictwo i terapię, w tym terapię rodzinną;
3. pomoc pedagogiczna i psychologiczną;
4. pomoc prawną w zakresie prawa rodzinnego.

Pomocy i poradnictwa udziela się na wniosek.

Przy kwalifikowaniu dziecka do przysposobienia ośrodek adopcyjny współpracuje w szczególności z asystentem rodziny, a w przypadku gdy rodzinie dziecka nie został przydzielony asystent rodziny - z podmiotem organizującym pracę z rodziną, koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej, organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej, placówkami opiekuńczo-wychowawczymi, regionalnymi placówkami opiekuńczo-terapeutycznymi, interwencyjnymi ośrodkami preadopcyjnymi, podmiotami leczniczymi, placówkami oświatowymi, jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej, sądami i Policją.

Również administracja publiczna ma swój udział w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej. I tak do zadań własnych gminy należy:

1. opracowanie i realizacja gminnych programów wspierania rodziny;
2. tworzenie możliwości podnoszenia kwalifikacji przez asystentów rodziny;
3. tworzenie oraz rozwój systemu opieki nad dzieckiem, w tym placówek wsparcia dziennego oraz praca z rodziną przeżywającą trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych przez:

- a) zapewnienie rodzinie przeżywającej trudności wsparcia i pomocy asystenta rodziny oraz dostępu do specjalistycznego poradnictwa;
 - b) organizowanie szkoleń i tworzenie warunków do działania rodzin wspierających;
 - c) prowadzenie placówek wsparcia dziennego oraz zapewnienie w nich miejsc dla dzieci.
4. finansowanie:
- a) podnoszenia kwalifikacji przez asystentów rodziny;
 - b) kosztów związanych z udzielaniem pomocy, ponoszonych przez rodziny wspierające.
5. współfinansowanie pobytu dziecka w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka, placówce opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej lub interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym;
6. sporządzanie sprawozdań rzeczowo-finansowych z zakresu wspierania rodziny oraz przekazywanie ich właściwemu wojewodzie;
7. prowadzenie monitoringu sytuacji dziecka z rodziny zagrożonej kryzysem lub przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej, zamieszkałego na terenie gminy.

Do zadań zleconych z zakresu administracji rządowej realizowanych przez gminę należy wykonywanie zadań wynikających z rządowych programów z zakresu wspierania rodziny oraz rządowego programu wsparcia rodzin z dziećmi. Gmina realizuje zadania zlecone z zakresu administracji rządowej zgodnie z wytycznymi przekazanymi przez wojewodę.

Do zadań własnych powiatu należy:

1. opracowanie i realizacja 3-letnich powiatowych programów dotyczących rozwoju pieczy zastępczej, zawierających między innymi coroczny limit rodzin zastępczych zawodowych;
2. zapewnienie dzieciom pieczy zastępczej w rodzinach zastępczych, rodzinnych domach dziecka oraz placówkach opiekuńczo-wychowawczych;
3. organizowanie wsparcia osobom usamodzielnianym opuszczającym rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka oraz placówki opiekuńczo-wychowawcze i regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne, przez wspieranie procesu usamodzielnienia;
4. tworzenie warunków do powstawania i działania rodzin zastępczych, rodzinnych domów dziecka i rodzin pomocowych;
5. prowadzenie placówek opiekuńczo – wychowawczych oraz placówek wsparcia dziennego o zasięgu ponadgminnym;
6. organizowanie szkoleń dla rodzin zastępczych, prowadzących rodzinne domy dziecka i dyrektorów placówek opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego oraz kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, prowadzenia rodzinnego domu dziecka lub pełnienia funkcji dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego;
7. organizowanie wsparcia dla rodzinnej pieczy zastępczej, w szczególności przez tworzenie warunków do powstawania;
8. grup wsparcia;
9. specjalistycznego poradnictwa;
10. powoływanie centrów administracyjnych do obsługi placówek opiekuńczo-wychowawczych;

11. wyznaczanie organizatora rodzinnej pieczy zastępczej;
12. zapewnienie przeprowadzenia przyjętemu do pieczy zastępczej dziecku niezbędnych badań lekarskich;
13. prowadzenie rejestru danych osób zakwalifikowanych oraz pełniących funkcję rodziny zastępczej zawodowej, rodziny zastępczej niezawodowej lub do prowadzenia rodzinnego domu dziecka;
14. kompletowanie we współpracy z właściwym ośrodkiem pomocy społecznej dokumentacji związanej z przygotowaniem dziecka do umieszczenia w rodzinie zastępczej albo rodzinnym domu dziecka;
15. finansowanie:
 - a) świadczeń pieniężnych dotyczących dzieci z terenu powiatu umieszczonych w rodzinach zastępczych, rodzinnych domach dziecka, placówkach opiekuńczo-wychowawczych, regionalnych placówkach opiekuńczo-terapeutycznych, interwencyjnych ośrodkach preadopcyjnych lub rodzinach pomocowych na jego terenie lub terenie innego powiatu;
 - b) pomocy przyznawanej osobom usamodzielnianym opuszczającym rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka, placówki opiekuńczo-wychowawcze lub regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne;
 - c) szkoleń dla kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, prowadzenia rodzinnego domu dziecka lub pełnienia funkcji dyrektora placówki opiekuńczo – wychowawczej typu rodzinnego oraz szkoleń dla rodzin zastępczych, prowadzących rodzinne domy dziecka oraz dyrektorów placówek opiekuńczo – wychowawczych typu rodzinnego;
 - d) sporządzanie sprawozdań rzeczowo-finansowych z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz przekazywanie ich właściwemu wojewodzie;
 - e) przekazywanie do biura informacji gospodarczej informacji gospodarczej o powstaniu zaległości dot. odpłatności za pobyt dziecka w pieczy zastępczej.

Do zadań zleconych z zakresu administracji rządowej realizowanych przez powiat należy:

1. realizacja zadań wynikających z rządowych programów wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz rządowego programu wsparcia rodzin z dziećmi;
2. finansowanie pobytu w pieczy zastępczej małoletniego cudzoziemca przebywającego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Zadania powiatu w zakresie pieczy zastępczej starosta wykonuje za pośrednictwem powiatowego centrum pomocy rodzinie oraz organizatorów rodzinnej pieczy zastępczej.

Do zadań własnych samorządu województwa należy:

1. prowadzenie interwencyjnych ośrodków preadopcyjnych i regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych;
2. opracowanie programów dotyczących wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, będących integralną częścią strategii rozwoju województwa;
3. promowanie nowych rozwiązań w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej;
4. szkolenie i doskonalenie zawodowe kadr jednostek organizacyjnych samorządu gminnego i powiatowego;
5. sporządzanie sprawozdań rzeczowo-finansowych z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz przekazywanie ich właściwemu wojewodzie.

Do zadań zleconych z zakresu administracji rządowej realizowanych przez samorząd województwa należy organizowanie i prowadzenie ośrodków adopcyjnych oraz realizacja zadań wynikających z rządowego programu. Zadania z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej w województwie wykonuje regionalny ośrodek polityki społecznej.

III. Diagnoza funkcjonowania systemu wspierania rodziny i pieczy zastępczej w województwie lubelskim

3.1. Realizacja zadań ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej przez samorządy gminne w województwie lubelskim

Asystent rodziny

Wspieranie rodziny jest prowadzone w dwojaki sposób: w formie pracy z rodziną bądź pomocy w opiece i wychowaniu dziecka. Jedną z form wsparcia kierowanych do rodzin z dziećmi przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej w ramach ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. jest praca asystenta rodziny

Jak wynika z danych - stan na dzień 31.12.2019 r. sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej na terenie województwa lubelskiego zatrudnionych było 248 asystentów rodzin⁴³. 21 gmin z terenu województwa lubelskiego nie wykazało zatrudnienia asystenta rodziny w II półroczu 2019 r. W 2019 r. na jednego asystenta rodziny przypadało średnio 10 rodzin, o 5 mniej niż przewiduje zapis ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Jak widać powyżej pomimo nałożonego na gminy z dniem 1 stycznia 2015 r. obowiązku zatrudniania asystenta rodziny, nie każda gmina wywiązała się ze zobowiązania. W ramach ogłoszonego przez Ministerstwo Rodziny Pracy i Polityki Społecznej „Programu Asystent rodziny i koordynator rodzinnej pieczy zastępczej na rok 2019”, 187 gmin z terenu województwa lubelskiego uzyskało dotację na dofinansowanie kosztów zatrudnienia asystentów rodziny. Biorąc pod uwagę fakt, że nadal w województwie lubelskim jednym z głównych problemów społecznych jest bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, która znajduje się na 5 miejscu wśród 17 powodów korzystania rodzin z pomocy społecznej, zasadne byłoby wzmocnienie działań na poziomie gminnym i zatrudnienie na poziomie gminnym asystenta rodziny⁴⁴.

Podobnie jak liczba asystentów rodziny w województwie lubelskim również liczba rodzin wspierających rodziny m.in. w wypełnianiu funkcji opiekuńczo – wychowawczej jest nieznaczną. Albowiem na terenie województwa lubelskiego w roku 2019 funkcjonowały tylko 2 takie rodziny⁴⁵. Rodziną wspierającą jest rodzina z bezpośredniego otoczenia dziecka, czyli np. sąsiedzi.

Na podstawie powyższych danych widać, że już w początkowej fazie występowania kryzysu opiekuńczo wychowawczego w rodzinach brak jest odpowiedniej ilości profesjonalnego wsparcia dla tych rodzin na terenie wszystkich gmin.

Placówki wsparcia dziennego.

Inną formą wsparcia rodziny, a tym samym zapewnienia opieki i wychowania dziecka, jest placówka wsparcia dziennego.

⁴³ Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej za II półrocze 2019 r.

⁴⁴ Sprawozdanie MPiPS – 03, MRPiPS – 03.

⁴⁵ Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej za II półrocze 2019 r.

Na koniec 2019 r. na terenie województwa lubelskiego funkcjonowało 66 placówek wsparcia dziennego, o charakterze lokalnym jak i ponadgminnym, których wsparciem objęte było 1265 dzieci⁴⁶. Dla porównania w roku 2012 liczba tych placówek wynosiła 60, w tym o zasięgu ponadgminnym i lokalnym, natomiast uczęszczało do nich 1421 dzieci. Od 2016 r. zauważalny jest powolny spadek liczby placówek wsparcia dziennego. Dodatkowym zjawiskiem niepokojącym jest fakt dysproporcji pomiędzy obszarami wiejskimi a miejskimi. Placówki powyższe funkcjonują głównie na obszarach miejskich. W związku z powyższym należałoby wzmocnić to zaplecze pomocy środowiskowej dla rodzin celem ich wsparcia i jednocześnie zapobieżenia wystąpieniu kryzysu umiejętności opiekuńczo- wychowawczych.

Placówki specjalistycznego poradnictwa

Jedną z form pomocy rodzinie w rozwiązywaniu trudnej sytuacji życiowej lub przezwyciężaniu kryzysu są jednostki specjalistycznego poradnictwa, w tym psychologicznego, prawnego i rodzinnego. W porównaniu z latami poprzednimi liczba powyższych jednostek wzrosła. Podobnie wzrosła liczba osób korzystających z tych usług. Jest to zjawisko świadczące tym samym o wzroście świadomości potrzeby korzystania z pomocy specjalistycznej oraz otwartości na powyższą formę pomocy, a tym samym o podejmowaniu działań we własnym zakresie.

W 2019 r. liczba jednostek specjalistycznego poradnictwa wynosiła 11, liczba osób korzystających 2336, przy wyraźnym spadku w latach 2017-2018 – (odpowiednio: 1945 oraz 1952 osoby)⁴⁷. Również w przypadku tej formy pomocy, podobnie jak w przypadku placówek wsparcia dziennego, istnieje ograniczony dostęp mieszkańców obszarów wiejskich do skorzystania z niej. Powoduje to sytuacje, że rodziny zamieszkałe na terenach wiejskich pozbawione są możliwości dostępu do wyspecjalizowanych jednostek pomocy i poradnictwa.

3.2. Realizacja zadań ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej przez samorządy powiatowe w województwie lubelskim

Pieczą zastępczą

Pomimo szerokiego zakresu pomocy świadczonej na rzecz rodzin przeżywających kryzys lub borykających się z problemami opiekuńczo-wychowawczymi czy prowadzenia gospodarstwa domowego, może się zdarzyć, że nadal nie są one w stanie prawidłowo funkcjonować. W związku z powyższym *ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* przewiduje umieszczenie dziecka w tymczasowej pieczy zastępczej⁴⁸. Zgodnie z art. 112 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (zasada pomocniczości) – ustawodawca zastrzega, że „zapewnienie dziecku pieczy zastępczej może nastąpić dopiero w razie braku pozytywnych efektów pomocy udzielanej rodzinie dziecka⁴⁹. Sformułowanie obowiązku wspierania rodziny jako przesłanki ewentualnego umieszczenia dziecka poza rodziną nawiązuje do zasady

⁴⁶ Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej za drugie półrocze 2019 r. oraz sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113 a tej ustawy, za drugie półrocze 2019 r.

⁴⁷ Sprawozdanie MPiPS – 03 oraz MRPiPS – 03.

⁴⁸ *Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, wyd. cyt.

⁴⁹ *Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, wyd. cyt.

prymatu rodziców w wychowaniu dziecka (art. 48 Konstytucji RP)⁵⁰ i nakazie ochrony więzów rodzinnych (art. 8 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności)⁵¹. Ich konsekwencją są obowiązki służb publicznych i sądów dotyczące podjęcia najpierw próby pomocy rodzinie, a dopiero ewentualnie później (zwłaszcza wobec braku pożądaných efektów udzielanej pomocy) odseparowania dziecka od rodziców. Wprowadzenie tego zapisu miało ograniczyć przypadki umieszczania dzieci w pieczy zastępczej jako pierwszorazowej formy ingerencji sądu w sferę władzy rodzicielskiej oraz zaktywizować samorząd gminny do podejmowania działań na rzecz utrzymania dziecka w rodzinie, określanych w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej jako wspieranie rodziny. Tymczasowość sprawowania pieczy zastępczej służyć ma bowiem odbudowaniu stabilności rodzin, z których pochodzą wychowankowie i reintegracji tych rodzin. Stąd zapis: „dziecko umieszcza się w pieczy zastępczej do czasu zaistnienia warunków umożliwiających jego powrót do rodziny albo umieszczenia go w rodzinie przysposabiającej”. O ile powrót do rodziny okaże się niemożliwy należy rozważyć umieszczenie dziecka w rodzinie przysposabiającej jako formie najbardziej zbliżonej naturalnemu środowisku rodzinnemu. Natomiast w przypadku, gdy i ta forma okaże się niewystarczająca lub niemożliwa do zabezpieczenia potrzeb rodziny a przede wszystkim dziecka należy rozważyć opiekę i wychowanie w środowisku zastępczym.

Ustawodawca rozróżnia dwa typy opieki zastępczej – rodzinna i instytucjonalna. Warto zauważyć, że wprowadzone ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej zasady (reguły) umieszczania dziecka w pieczy zastępczej w dużej mierze wiążą się z dorobkiem badawczym dotyczącym kształtowania się przywiązania u dzieci wychowujących się poza rodziną biologiczną.

Zasadę tymczasowości pieczy zastępczej, a zarazem konieczność jak najszybszego znalezienia formy docelowej opieki potwierdza dorobek naukowy specjalistów badających teorię przywiązania⁵².

W art. 112 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego ustawodawca zastrzega, „że dziecko może być umieszczone w instytucjonalnej pieczy zastępczej, gdy brak jest możliwości umieszczenia w formie rodzinnej. Od 1 stycznia 2012 r. w instytucjonalnej pieczy nie mogą być umieszczane dzieci poniżej 7 r.ż., a od 1 stycznia 2020 roku dzieci poniżej 10 r.ż.”⁵³. Ustawodawca dopuszcza wyjątki w zakresie umieszczania małych dzieci w instytucjonalnej pieczy – zgodnie z art. 95 ust. 2 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej „dziecko poniżej 7 lub 10 r.ż. może być umieszczone w placówce, gdy przebywa w niej jego matka lub ojciec albo rodzeństwo albo gdy przemawia za tym stan zdrowia dziecka”⁵⁴. Dodatkowo, mając na uwadze zasadę ochrony i podtrzymywania więzi dziecka z osobami bliskimi, w ust. 2 art. 112 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego ustawodawca zastrzegł,

⁵⁰ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r., wyd. cyt.

⁵¹ *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950, (Dz. U. nr 61 poz. 284), <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19930610284/O/D19930284.pdf>.

⁵² Za: T. Jadczak-Szumilo, *Zrozumieć, by chronić. Problemy psychologiczne dzieci adopcyjnych i w rodzinach zastępczych*, Warszawa 2017 oraz za: T. Jadczak-Szumilo, *Tylko mnie kochaj. Wyzwania dla rodzin adopcyjnych dzieci z FASD*, Instytut Nowej Kultury, 2020.

⁵³ *Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, (Dz. U. 1964 Nr 9 poz. 59), opracowano na podstawie: (Dz. U. z 2020 r. poz. 1359).

⁵⁴ *Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, Dz. U. 2011 Nr 149 poz. 887, Opracowano na podstawie: (Dz. U. z 2020 r. poz. 821).

„że dziecko winno być umieszczone w pieczy zastępczej na terenie powiatu swego pochodzenia”⁵⁵. Umieszczenie dziecka w znacznej odległości od miejsca zamieszkania swych rodziców jest znaczącym czynnikiem ryzyka obniżającym szanse na reintegrację rodziny.

Rodzinna piecza zastępcza

Jako najbardziej zbliżoną do naturalnego środowiska rodzinnego wyróżnia się dwie formy rodzinnej pieczy zastępczej: rodzina zastępcza w tym spokrewniona i niezawodowa oraz zawodowa, przy czym zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego i zawodowa specjalistyczna.

Jak wynika z danych Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego za II półrocze 2019 r., na koniec 2019 r. w województwie lubelskim funkcjonowały 1663 rodziny zastępcze. Najwięcej było rodzin spokrewnionych z dzieckiem. W rodzinach zastępczych umieszczonych było 2 422 dzieci ogółem, z tego 1 484 w rodzinach spokrewnionych. Ponadto w województwie lubelskim w 2019 r. funkcjonowało 21 rodzinnych domów dziecka, w których przebywało 146 dzieci. Zauważalny jest wzrost w odniesieniu do liczby rodzin zastępczych zawodowych, których w 2019 r. funkcjonowało tylko 69. Ponadto w 2019 r. w województwie lubelskim funkcjonowało 18 rodzin zastępczych zawodowych pełniących funkcję pogotowia rodzinnego oraz tylko 5 rodzin zawodowych specjalistycznych. Rodziny zastępcze spokrewnione oraz niezawodowe funkcjonują na terenie wszystkich powiatów województwa, natomiast funkcjonowanie rodzin zastępczych zawodowych wykazało 19 powiatów. Na terenie województwa lubelskiego funkcjonowało jedynie 5 rodzin zastępczych specjalistycznych: w powiecie: chełmskim, kraśnickim i puławskim oraz na terenie miasta Biała Podlaska. W 6 powiatach: bialskim, hrubieszowskim, kraśnickim, lubelskim, puławskim, świdnickim oraz w trzech miastach na prawach powiatu: Białej Podlaskiej, Lublinie i Zamościu funkcjonowało 18 rodzin pełniących funkcję pogotowia rodzinnego⁵⁶.

W 2019 r. w rodzinnej pieczy zastępczej przebywało 2568 dzieci z czego 146 w rodzinnych domach dziecka. Najwięcej jednak dzieci przebywało w rodzinach zastępczych spokrewnionych – 1484, następnie rodzinach zastępczych niezawodowych 635, a w rodzinach zastępczych zawodowych 303.

Biorąc pod uwagę wiek dzieci umieszczanych w pieczy zastępczej należy zauważyć, że większość z nich była w przedziale wiekowym od 7 do 13 lat, w dalszej kolejności od 14 do 17 lat. Pieczę rodzinną objętych zostało 174 dzieci najmłodszych – w wieku do trzech lat. Zdecydowana większość dzieci umieszczanych w rodzinnej pieczy zastępczej przebywa tam powyżej trzech lat – 1715⁵⁷.

Formą wsparcia rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka jest praca koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej. Rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka obejmuje się, na ich wniosek, opieką koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej. W stosunku do rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka, nieobjętych opieką koordynatora rodzinnej pieczy

⁵⁵ Opracowano na podstawie: (Dz. U. z 2020 r. poz. 821), wyd. cyt.

⁵⁶ *Ocena zasobów pomocy społecznej za rok 2019*, ROPS w Lublinie, czerwiec 2020, <http://rops.lubelskie.pl/wp-content/uploads/2019/12/OZPS-za-2019-rok.pdf>.

⁵⁷ Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej za drugie półrocze 2019 r

zastępczej, zadania koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej wykonuje organizator rodzinnej pieczy zastępczej.

W roku oceny w województwie lubelskim zatrudnionych było 71 koordynatorów w 19 powiatach i 4 miastach na prawach powiatu. Koordynatorzy pracowali z 1 103 rodzinami zastępczymi oraz rodzinnymi domami dziecka.

Celem priorytetowym pracy koordynatorów rodzinnej pieczy jest zapewnienie pomocy rodzinom zastępczym i prowadzącym rodzinne domy dziecka w realizacji zadań wynikających z pieczy zastępczej.

Instytucjonalna piecza zastępcza

W przypadku braku możliwości umieszczenia dziecka w rodzinnej pieczy zastępczej ustawa przewiduje inną formę mianowicie instytucjonalną pieczę zastępczą. Wyróżniamy 3 formy pieczy instytucjonalnej:

- placówki opiekuńczo-wychowawcze;
- regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne;
- interwencyjne ośrodki preadopcyjne.

Na terenie województwa lubelskiego nie występują ani regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne, ani interwencyjne ośrodki preadopcyjne. Na przestrzeni lat 2014-2019 samorząd województwa w ramach współpracy z powiatowymi centrami pomocy rodzinie dokonał diagnozy zapotrzebowania na powstanie powyższych placówek. Zadania interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego wypełniają w województwie lubelskim zawodowe rodziny zastępcze o charakterze pogotowia rodzinnego natomiast dzieci wymagające specjalistycznej i medycznej pomocy przebywają w różnych formach rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej oraz w regionalnych placówkach opiekuńczo-terapeutycznych na terenie innych województw.

Jak wynika ze Sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego z pieczy zastępczej do domów rodzinnych powróciło 145 dzieci w wieku do 18 lat (przy czym z rodzinnej pieczy 89 natomiast z instytucjonalnej 56). Dane te są niekorzystne biorąc pod uwagę ilościowy napływ dzieci do pieczy zastępczej. Mianowicie w 2019 r. w pieczy zastępczej umieszczono 778 dzieci do 18 roku życia z czego 575 pochodziło z rodzin naturalnych. W stosunku do roku poprzedniego nastąpił wzrost liczby dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej. W 2018 r. było ich 651⁵⁸.

Należy również zwrócić uwagę na problem pozostawiania w pieczy zastępczej osób powyżej 18 roku życia. W roku 2019 r. stanowili oni 18,5% wszystkich wychowanków (657 osób spośród 3542 w obydwu formach pieczy zastępczej, przy czym w stosunku do roku 2012 wskaźnik ten wynosił 11%. Najwięcej osób w wieku od 18 do 24 lat przebywa w rodzinach zastępczych spokrewnionych, zastępczych niezawodowych oraz w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Może to wynikać z faktu lęku przed usamodzielnieniem, ale i biorąc pod uwagę stronę negatywną ww. zjawiska może owocować powielaniem niewłaściwych postaw życiowych i sposobów radzenia sobie z trudną sytuacją.

⁵⁸ Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego (...) za obydwa półrocza 2019 roku.

Osobie opuszczającej, po osiągnięciu pełnoletności, rodzinę zastępczą, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo-wychowawczą lub regionalną placówkę opiekuńczo-terapeutyczną, zwanej „osobą usamodzielnianą”, w przypadku, gdy umieszczenie w pieczy zastępczej nastąpiło na podstawie orzeczenia sądu przysądza się pomoc na:

1. kontynuowanie nauki;
2. usamodzielnienie;
3. zagospodarowanie.

Ponadto udziela się pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych i zatrudnienia.

W 2019 r. formy pieczy zastępczej opuściły 322 pełnoletnie osoby:

1. z instytucjonalnej pieczy zastępczej – 136 osób;
2. z rodzin zastępczych niezawodowych – 52 osoby;
3. z rodzin zastępczych spokrewnionych – 117 osób;
4. z rodzin zastępczych zawodowych – 7 osób;
5. z rodzinnych domów dziecka – 10 osób.

W przeciągu kilku lat obowiązywania *ustawy o wsparciu rodziny i systemie pieczy zastępczej* powiaty ze swej strony podejmowały szereg działań, konferencji, mających za cel promowanie pozytywnego wizerunku rodzicielstwa zastępczego w społeczeństwie, celem rozpropagowania tej idei wśród społeczności.

3.3. Realizacja działań ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej przez samorząd Województwa Lubelskiego

Ośrodek Adopcyjny

Niepodważalnym faktem jest, że najbardziej korzystnym miejscem dla pełnego rozwoju dziecka jest bezpieczna i stabilna rodzina. O ile w pełni bezpieczna i stabilna rodzina zapewnia dziecku pełnię swobodnego rozwoju, o tyle rodzina dotknięta kryzysem nie daje takiej rękojmi. W związku z powyższym celem zabezpieczenia potrzeb dziecka i zapewnienia mu warunków może ono zostać umieszczone w tymczasowej pieczy zastępczej.

W przypadku, gdy dziecko czasowo zabezpieczone w pieczy zastępczej nie może powrócić do swojej rodziny naturalnej należy jego sytuację ustabilizować umieszczając w docelowym środowisku rodzinnym. Najbardziej korzystnym dla dziecka rozwiązaniem jest umieszczenie go w odpowiednio przeszkolonej rodzinie adopcyjnej, albowiem status prawny dziecka, relacje w rodzinie i sposób jej funkcjonowania najbardziej jest zbliżony do naturalnego środowiska rodzinnego.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej obowiązek prowadzenia ośrodka adopcyjnego nakłada na samorząd województwa⁵⁹. W województwie lubelskim zadanie powyższe wykonuje Ośrodek Adopcyjny w Lublinie, działający przy Regionalnym Ośrodku Polityki Społecznej w Lublinie, wraz z filiami Ośrodka Adopcyjnego w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu. Ośrodek Adopcyjny w 2019 r. zakwalifikował do przysposobienia 50 dzieci. Przysposobionych w przysposobieniu krajowym zostało 78 dzieci (jest to tendencja wzrostowa w stosunku do lat poprzednich), natomiast jedno dziecko zostało przysposobione przez rodzinę mieszkającą za granicą⁶⁰. Najwięcej dzieci było przysposobionych w przedziale wiekowym 5-9 lat, następnie 1-4 lata oraz 10 lat i więcej. Najmniej jest dzieci przysposabianych poniżej 1 roku życia. W stosunku do 33 dzieci Ośrodek Adopcyjny dokonał doboru rodziny z rejestru rodzin, które otrzymały pozytywną opinię kwalifikacyjną. Ponadto w roku 2019 Ośrodek Adopcyjny przeprowadził szkolenie dla kandydatów na rodziców adopcyjnych.

Kandydaci do przysposobienia dziecka zgłaszają się do Ośrodka Adopcyjnego, w którym na pierwszym spotkaniu otrzymują informacje wstępne dotyczące procedury, wymagań kwalifikacyjnych i sposobu pracy Ośrodka. W roku 2019 Ośrodek udzielił 169 informacji wstępnych, a 80 kandydatów rozpoczęło współpracę z Ośrodkiem. Na zlecenie sądu rodzinnego Ośrodek Adopcyjny sporządza również opinie kwalifikacyjne w sprawach dotyczących przysposobienia wewnątrzrodzinnego lub zmiany statusu rodziny zastępczej na adopcyjną. Wydano łącznie 85 opinii kwalifikacyjnych o kandydatach do przysposobienia dziecka, w tym 73 pozytywne i 12 negatywnych.

Szkolenia dla kandydatów odbywają się w grupach, metodą warsztatową według autorskiego programu pracowników Ośrodka „Fundament więzi”, zatwierdzonego decyzją MRPiPS. Wydano 68 świadectw ukończenia szkolenia dla kandydatów na rodziców adopcyjnych. Pracownicy Ośrodka uczestniczyli w posiedzeniach 531 zespołów, na których omawiane były sprawy 1814 dzieci.

⁵⁹ *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, wyd. cyt.

⁶⁰ Sprawozdanie z działalności Ośrodka Adopcyjnego w Lublinie wraz z Filiami, za rok 2019.

Ośrodek Adopcyjny współpracuje z sądem opiekuńczym w zakresie ustalania procedur adopcyjnych. W 2019 roku do sądu skierowano łącznie 443 zapytania, ustalenia i wnioski. W ramach swojej działalności Ośrodek Adopcyjny prowadzi Wojewódzki Bank Danych. Do WBD zgłaszane są dzieci, dla których Ośrodek kwalifikujący dziecko do przysposobienia nie znalazł rodziny adopcyjnej⁶¹. Informacje o takich dzieciach rozsyłane są do ośrodków adopcyjnych prowadzących wojewódzkie banki danych w Polsce. W 2019 r. WBD w Lublinie zgłosił do innych Ośrodków w Polsce w celu poszukiwania rodziny 24 dzieci, a do Centralnego Banku Danych w celu poszukiwania rodziny poza granicami kraju – 6 dzieci.

Opracowano dokument pt.: *Standardy dotyczące procedury kwalifikowania kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej niezawodowej w województwie lubelskim*. Celem powstania powyższego dokumentu było ujednolicenie procedur kwalifikowania kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej niezawodowej w województwie lubelskim. Ponadto pracownicy Ośrodka Adopcyjnego udzielili łącznie 2090 porad, w tym 1586 dla kandydatów do przysposobienia dziecka, 354 dla rodzin po adopcji oraz 150 dla rodzin naturalnych. Ośrodek promuje ideę adopcji i prowadzi misję edukacyjną dot. potrzeb dzieci. Zgodnie z *ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* jednym z zadań organizatora pieczy zastępczej przygotowywanie i realizacja szkoleń dla kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej zawodowej lub do prowadzenia rodzinnego domu dziecka. Ośrodek Adopcyjny w Lublinie prowadził szkolenia wg programu PRIDE, zatwierdzonego decyzją MRPiPS. Ogółem w województwie Ośrodek Adopcyjny przeszkolił łącznie 40 kandydatów, w tym kandydatów do pełnienia roli, w tym 15 do pełnienia roli rodziny zastępczej zawodowej i prowadzenia rodzinnego domu dziecka oraz 4 kandydatów do prowadzenia rodziny zastępczej zawodowej dla dzieci z niepełnosprawnościami.

Na zlecenie ROPS w Lublinie i według scenariusza pracowników Ośrodka Adopcyjnego Oddział Terenowy w Lublinie Telewizji Polskiej S.A. przygotował felieton telewizyjny pt. *Fundament Więzi*. Spot w przystępny sposób informował o fundamentalnej potrzebie dzieci – doświadczania czułej opieki przez odpowiedzialnego opiekuna. Pracownicy Ośrodka promowali ideę adopcji poprzez inicjowanie wielu przedsięwzięć, współpracę z wieloma instytucjami, udział w konferencjach i licznych spotkaniach. We współpracy z innymi oddziałami ROPS w Lublinie pracownicy Ośrodka prowadzili szkolenie dla kadry kierowniczej organizatora rodzinnej pieczy zastępczej oraz koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej dotyczące standardów kwalifikowania kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej niezawodowej oraz współpracy z Ośrodkiem Adopcyjnym w procesie zgłaszania i kwalifikowania dziecka do przysposobienia.

⁶¹ Tamże.

IV. Analiza SWOT

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> Realizacja zapisu ustawy dot. nieumieszczania od 1 stycznia 2020 roku dzieci poniżej 10 r.ż. w instytucjonalnej pieczy zastępczej. Wyszkolona kadra wspierająca rodziny, zastępcze i biologiczne. Podejmowanie działań przez powiaty oraz samorząd województwa propagujące ideę rodzicielstwa zastępczego. Podejmowanie akcji promujących ideę adopcji. Opracowanie standardów kwalifikowania kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, niezawodowej. Działalność Ośrodka Adopcyjnego w zakresie udzielanych porad kandydatom do przysposobienia dziecka, rodzinom po adopcji, rodzinom naturalnym. Promowanie Dnia Rodzicielstwa Zastępczego jako podkreślenie doniosłej roli rodzica zastępczego. Obowiązek powołania w każdym powiecie organizatora rodzinnej pieczy zastępczej. Wyszkolona kadra koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej oraz asystentów rodziny. Znaczna liczba organizacji pozarządowych służących pomocą dziecku i rodzinie. 	<ul style="list-style-type: none"> Dysproporcja pomiędzy terenami miejskimi i wiejskimi dot. liczby jednostek specjalistycznego poradnictwa. Mniejsza liczba placówek wsparcia dziennego na terenach wiejskich. Mała liczba rodzin wspierających. Brak zatrudnienia asystentów rodziny przez każdą gminę. Nieudoskonalony proces usamodzielniania byłych wychowanków rodzin zastępczych (jedynie pod kątem finansowym). Większy napływ dzieci do pieczy zastępczej niż odpływ. Wysoki poziom natężenia problemu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych. Większa liczba rodzin zastępczych spokrewnionych, powielających te same wzorce życiowe w rodzinach w stosunku do rodzin zastępczych zawodowych. Zbyt długi okres przebywania dzieci w pieczy zastępczej, zwłaszcza instytucjonalnej. Zbyt duża liczba dzieci starszych przebywających w instytucjonalnej pieczy zastępczej. Niewystarczająca współpraca podmiotów obejmujących swoim wsparciem dziecko i rodzinę. Niedostateczna infrastruktura pomocowa skierowana do osób opuszczających pieczę zastępczą. Niewystarczające zasoby mieszkaniowe dla osób opuszczających pieczę zastępczą.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> Podniesienie dochodu rodzin w związku z ustanowionymi transferami socjalnymi. Deinstytucjonalizacja pieczy zastępczej jako trend polityki społecznej. Zauważalna tendencja wzrostowa liczby rodzin zastępczych zawodowych. Zmiany w ustawie o wspieraniu rodziny 	<ul style="list-style-type: none"> Możliwy wzrost problemów opiekuńczo-wychowawczych w rodzinach oraz problemów związanych z ubóstwem i bezrobociem wynikających ze skutków pandemii. Nasilające się problemy ogólnospołeczne, uderzające

i systemie pieczy zastępczej.	<p>w prawidłowe funkcjonowanie rodzin (np. ubóstwo, przemoc w rodzinie, eurosieroctwo).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Brak wieloaspektowej oferty wsparcia dla osób opuszczających pieczę zastępczą.
-------------------------------	--

V. Cele Programu, kierunki działań i wskaźniki monitorowania

Cel główny Programu:

Profesjonalne wsparcie rodzin województwa lubelskiego w prawidłowym wypełnianiu funkcji rodzicielskich, celem zapewnienia ich trwałości i stabilności oraz sprawnie działający system pieczy zastępczej dostosowany do zmieniających się warunków i potrzeb.

Obszary:

- rodzina biologiczna (Cele operacyjne 1 i 2);
- rodzinna piecza zastępcza (Cel operacyjny 3);
- instytucjonalna piecza zastępcza (Cel operacyjny 4);
- adopcja (Cel operacyjny 5);
- profesjonalizacja kadry (Cel operacyjny 6).

Cel operacyjny 1:

Poszerzenie i udoskonalanie działalności jednostek i podmiotów wspierających rodzinę pochodzenia

Działania:

- Wspieranie budowania lokalnych sieci wsparcia – np. centra dla rodzin.
- Wspieranie tworzenia grup samopomocowych dla rodzin umożliwiających wzajemną wymianę doświadczeń w zakresie opieki i wychowania dziecka oraz grup wsparcia celem upowszechniania właściwych metod wychowawczych, adekwatnym rozumieniu potrzeb rozwojowych dzieci.
- Budowanie pozytywnego wizerunku rodzin poprzez różnego rodzaju akcje promujące i podkreślające walory środowiska rodzinnego, jako najbardziej optymalnego miejsca pełnego rozwoju dziecka oraz będącego gwarantem nawiązywania i wzmacniania prawidłowych więzi rodzinnych i międzypokoleniowych (np. pikniki, festyny, spotkania rodzinne, wyjazdy).
- Wspieranie rozwoju wiedzy, umiejętności i kompetencji rodziców w zakresie pełnionej przez nich funkcji opiekuńczo-wychowawczej poprzez promowanie inicjatyw psychoedukacyjnych (m.in. Szkoła dla rodziców i wychowawców”, Akademia dobrego rodzica”)
- Wspieranie inicjatyw współpracy pomiędzy podmiotami pracującymi na rzecz rodziny w środowiskach lokalnych.
- Upowszechnianie informacji dotyczących instytucji, organizacji oraz różnych inicjatyw podmiotów działających w obszarze wsparcia rodziny w najbliższym jej środowisku lokalnym.
- Rozpowszechnianie różnych form kreatywnego spędzania czasu wolnego przez dzieci i rodziny w ramach profilaktyki występowania sytuacji kryzysowych (koła zainteresowań, place zabaw, festyny, imprezy integracyjne, kampanie, obiekty sportowe, rekreacyjne, kulturalne).
- Promowanie zdrowego stylu życia - (np. ciąża bez alkoholu jako profilaktyka FAS/FASD). Programy profilaktyczne z zakresu przeciwdziałania uzależnieniom oraz inne (pogadanki, warsztaty, prelekcje).

- Utworzenie Regionalnego Punktu Terapii i Diagnozy FAS/FASD, celem profilaktyki dzieci z uszkodzeniami ośrodkowego układu nerwowego.

Cel operacyjny 2:

Profilaktyka kryzysu opiekuńczo-wychowawczego rodzin. Budowanie pozytywnego wizerunku rodzin z uwzględnieniem roli więzi emocjonalnej w rodzinie biologicznej dla rozwoju dziecka

Działania:

- Promowanie działalności podmiotów wspierających rodziny dotknięte kryzysem oraz wspieranie proponowanej oferty pomocy do zmieniających się warunków życiowych i potrzeb rodzin
- Wspieranie rozwoju systemu placówek wsparcia dziennego w celu umożliwiania pełniejszego dostępu do specjalistycznej pomocy dla rodzin, zwłaszcza na obszarach wiejskich.
- Wspieranie poszerzania oferty działalności istniejących placówek wsparcia dziennego, świetlic środowiskowych, klubów, z uwzględnieniem potrzeb środowiska lokalnego.
- Wspieranie akcji promocyjnych podkreślających rolę profilaktyki występowania problemów w rodzinach, rolę i zadania asystenta rodziny i rodziny wspierającej-upowszechnianie potrzeby funkcjonowania, poprzez różnego rodzaju programy profilaktyczne, zajęcia edukacyjne, akcje informacyjne
- Wsparcie organizacji pozarządowych działających w obszarze wsparcia dziecka i rodziny.
- Rozwój i promocja różnego rodzaju inicjatyw międzyinstytucjonalnych służących poprawie funkcjonowania rodzin zagrożonych kryzysem (wymiana doświadczeń, dzielenie się „dobrymi praktykami”).

Cel operacyjny 3:

Wspieranie rozwoju systemu rodzinnej pieczy zastępczej

Działania:

- Wspieranie dostępu rodzinom zastępczym, w tym z dzieckiem niepełnosprawnym do usług opiekuńczych, szczególnie specjalistycznych oraz pomocy w formie opieki wytchnieniowej, celem zwiększenia możliwości skorzystania z różnych form pomocy, w tym profesjonalnego poradnictwa mające na celu polepszenie radzenia sobie z problemami opiekuńczo – wychowawczymi i zapobieżenie pogłębianiu się kryzysu w rodzinach.
- Wspieranie inicjatyw zmierzających do powstania kompleksowego systemu wsparcia rodzin zastępczych
- Wspieranie inicjatyw promujących rolę i ideę rodzin zastępczych (szczególnie specjalistycznych) i rodzinnych domów dziecka zwłaszcza podczas festynów rodzinnych, czy Dni Obchodów Rodzicielstwa Zastępczego
- Wspieranie działań doskonalących kompetencje i umiejętności wychowawcze rodzin zastępczych ze szczególnym uwzględnieniem rozumienia potrzeb psychicznych i emocjonalnych dziecka wychowywanego w środowisku zastępczym.

- Upowszechnianie wypracowanych standardów dla osób biorących udział w procesie kwalifikowania kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej niezawodowej.
- Wspieranie nawiązywania i pogłębienie współpracy z centrami wolontariatu celem wsparcia rodzin w wypełnianiu swoich funkcji oraz umożliwianiu korzystania z profesjonalnej pomocy
- Wspieranie poszerzenia zakresu oferowanej pomocy dla osób usamodzielnianych, szczególnie w kontekście przygotowania do samodzielnego życia oraz działania mające na celu usprawnianie systemu usamodzielnienia, szczególnie wobec dzieci niepełnosprawnych, promowanie nowych rozwiązań w tym obszarze
- Promowanie idei i funkcji rodziny pomocowej jako istotnego wsparcia proponowanego rodzinom zastępczym.
- Wspieranie promowania idei rodziny zastępczej poprzez debaty (konferencje) organizowane na szczeblu wojewódzkim (reportaż, film, spot).

Cel operacyjny 4:

Wzmocnienie i usprawnienie istniejących form instytucjonalnej pieczy zastępczej w oparciu o proces deinstytucjonalizacji.

Działania:

- Wspieranie działań zmierzających do zmniejszenia liczby dzieci przebywających w placówkach opiekuńczo – wychowawczych oraz skrócenia okresu przebywania w nich. Promowanie nowych rozwiązań w zakresie pieczy zastępczej (postulaty kierowane do Ministerstwa, wnioski o dodatkowe zmiany w ustawodawstwie, m.in. z uwzględnieniem postulatów Najwyższej Izby Kontroli).
- Wspieranie działań i udoskonalanie współpracy pomiędzy asystentami wspierającymi rodzinę a placówkami, w których umieszczone jest dziecko oraz placówkami a rodziną biologiczną dziecka, w kierunku polepszenia kontaktów placówki z rodzinami a zwłaszcza reintegracji dziecka z rodziną.
- Promowanie spotkań interdyscyplinarnych z udziałem szerokiego grona specjalistów celem pełnego oglądu sytuacji dziecka, zwłaszcza w przypadku szansy powrotu do rodziny biologicznej.

Cel operacyjny 5:

Promowanie i upowszechnianie idei adopcji jako formy opieki najbardziej zbliżonej ze środowiskiem rodzinnym dziecka.

Działania:

- Promowanie idei adopcji, celem pozyskania kandydatów na adopcje krajowe, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci niepełnosprawnych oraz dzieci starszych
- Wspieranie poszerzania oferty wsparcia Ośrodka Adopcyjnego dla kandydatów do przysposobienia dzieci zakwalifikowanych oraz dla rodzin adopcyjnych.
- Promowanie spotkań rodzin zakwalifikowanych do przysposobienia z rodzinami ustanowionymi celem poszerzenia wiedzy, uzyskania wzajemnej wymiany doświadczeń, wzmocnienia kompetencji, umiejętności zajmowania się dzieckiem w środowisku zastępczym.

Cel operacyjny 6:

Wzmocnienie kompetencji zawodowych kadry wspierającej rodziny uwzględniające zmieniające się warunki życia i potrzeb.

Działania:

- Pogłębianie kompetencji zawodowych kadry pracującej w systemie wsparcia rodziny i pieczy zastępczej poprzez udział w tematycznych szkoleniach, warsztatach czy superwizjach.
- Wspólna wymiana doświadczeń podczas spotkań międzyinstytucjonalnych celem wypracowania dobrych praktyk, wyjazdy studyjne.
- Wspieranie podnoszenia kwalifikacji kadry pracującej z rodziną, systematyczna superwizja pracy własnej celem podniesienia jakości pracy.
- Wspieranie pogłębiania umiejętności koordynatorów w pracy z rodzinną formą pieczy zastępczej.
- Budowanie systemu wsparcia, edukacji i szkoleń, podnoszenia kwalifikacji zawodowych dla pracowników działających na rzecz rodziny, ze szczególnym uwzględnieniem asystentów rodziny.
- Wspieranie podnoszenia kompetencji zawodowych oraz systematyczna superwizja kadry placówek opiekuńczo-wychowawczych.
- Doskonalenie umiejętności kadry zatrudnionej w ośrodkach adopcyjnych ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji powodującej konieczność pracy w warunkach kryzysowych.
- Superwizja warsztatu pracy pracowników Ośrodka Adopcyjnego celem dostosowywania się do zmieniających się warunków i potrzeb.

VI. Wskaźniki

Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 31.12.2019 r. (lub ostatni dostępny)	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników
Cel operacyjny 1: Poszerzenie i udoskonalenie działalności jednostek i podmiotów wspierających rodziny pochodzenia			
Liczba działań dot. spędzania wolnego czasu dla rodzin, dzieci i młodzieży	1834	2100	Dane gromadzone przez ROPS w Lublinie
Liczba akcji promocyjnych i programów profilaktycznych z zakresu przeciwdziałania uzależnieniom i inne, na poziomie województwa	19 oraz 3 informacje na stronie internetowej	30	Jw.
Utworzenie Regionalnego Punktu Terapii i Diagnozy FAS/FASD	0	1	Jw.
Liczba inicjatyw podjętych w ramach współpracy podmiotów w obszarze dziecka i rodziny	930	1050	Jw.
Liczba podjętych działań na rzecz edukacji rodzin	1087 ⁶²	1100	Jw.
Liczba rozpowszechnionych informatorów, broszur dot. instytucji, organizacji oraz różnych inicjatyw	1 ⁶³	1	Jw.
Cel operacyjny 2: Profilaktyka kryzysu opiekuńczo- wychowawczego rodzin. Budowanie pozytywnego wizerunku rodzin województwa lubelskiego z uwzględnieniem roli więzi w rodzinie biologicznej dla rozwoju dziecka.			
Liczba rodzin wspierających	2 ⁶⁴	5	Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej
Liczba jednostek	35 ⁶⁵	45	Dane Lubelskiego

⁶² Dane gromadzone przez ROPS w Lublinie uzyskane z ankiet skierowanych do gminnych i miejskich ośrodków pomocy społecznej

⁶³ Coroczna aktualizacja istniejącego informatora udostępnionego na stronie www.rops.lubelskie.pl

⁶⁴ Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej

Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 31.12.2019 r. (lub ostatni dostępny)	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników
specjalistycznego poradnictwa			Urzędu Wojewódzkiego
Liczba placówek wsparcia dziennego	66 ⁶⁶	80	Dane Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego
Liczba rodzin objętych wsparciem asystenta rodziny	2008	2100	Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej
Liczba asystentów rodziny	248 ⁶⁷	350 ⁶⁸	Dane gmin
Liczba organizacji pozarządowych działających w obszarze dziecka i rodziny	405 ⁶⁹	450	Baza danych NGO
Liczba wdrożonych gminnych programów wspierania rodziny	151	165	Dane gromadzone przez ROPS w Lublinie
Cel operacyjny 3: Wspieranie rozwoju systemu rodzinnej pieczy zastępczej.			
Liczba rodzin zastępczych	1663 ⁷⁰	1750	Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego
Liczba szkoleń, w których uczestniczyły rodziny zastępcze	154	165	Dane gromadzone przez ROPS w Lublinie
Liczba koordynatorów	71 ⁷¹	100	Sprawozdanie

⁶⁵ Rejestr zamieszczony na stronie Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego www.lublin.uw.gov.pl, stan na dzień 05.08.2020 r.

⁶⁶ Rejestr zamieszczony na stronie Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego www.lublin.uw.gov.pl, stan na dzień 20.01.2020 r.

⁶⁷ 2019: Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej – II półrocze

⁶⁸ Liczba wynika z perspektywy czasowej Programu

⁶⁹ <http://bazy.ngo.pl/organizacje-pozarządowe>, dostęp 17.06.2020 r. (zakres wyszukiwania ograniczono wyłącznie do „rodzin” jako odbiorców działań)

⁷⁰ 2019: Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego – II półrocze

Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 31.12.2019 r. (lub ostatni dostępny)	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników
rodzinnej pieczy zastępczej			reczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego
Liczba inicjatyw promujących ideę rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka, na poziomie województwa	1 ⁷²	3	dane gromadzone przez ROPS w Lublinie
Liczba wdrożonych powiatowych programów dot. rozwoju pieczy zastępczej	23	24	Jw.
Liczba podmiotów realizujących wypracowane standardy przyjmowania kandydatów na rodziny zastępcze niezawodowe	1	24 powiaty	Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej
Liczba osób usamodzielnionych opuszczających pieczę zastępczą	14 (piecza rodzinna) 9 (piecza instytucjonalna)	20 (piecza rodzinna) 15 (piecza instytucjonalna)	Dane Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego
<i>Cel operacyjny 4: Wzmocnienie i usprawnienie istniejących form instytucjonalnej pieczy zastępczej w oparciu o proces deinstytucjonalizacji.</i>			
Liczba placówek opiekuńczo - wychowawczych	82	70	Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego
Liczba dzieci w instytucjonalnej pieczy	974 ⁷³	850	Sprawozdanie rzeczowo-finansowe

⁷¹ 2019: Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego – II półrocze

⁷² Konferencja – debata pt. „Dlaczego rodzina zastępcza?”, odbyta w dniu 22 maja 2019 r.

⁷³ 2019: Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego – II półrocze

Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 31.12.2019 r. (lub ostatni dostępny)	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników
zastępczej			z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego
Liczba postulatów kierowanych do Ministerstwa, wnioskujących o zmiany w ustawie dot. liczby dzieci przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz skrócenia czasu ich przebywania	1 ⁷⁴	5	Jw.
Liczba dzieci do 18 r.ż., które powróciły do domu rodzinnego	145 (w tym 89 z rodzinnej pieczy zastępczej, z instytucjonalnej pieczy 56)	160 (w tym 95 z rodzinnej pieczy zastępczej, 65 z instytucjonalnej pieczy)	Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego
Liczba dzieci powyżej 18 r.ż., które powróciły do domu rodzinnego	65 (w tym 8 z rodzinnej pieczy zastępczej, 57 z instytucjonalnej pieczy)	75 (10 z rodzinnej pieczy zastępczej, 65 z instytucjonalnej pieczy)	Jw.
<i>Cel operacyjny 5: Promowanie i upowszechnianie idei adopcji jako formy opieki najbardziej zbliżonej ze środowiskiem rodzinnym dziecka.</i>			
Liczba akcji promujących ideę adopcji	70 ⁷⁵	80	Dane gromadzone przez ROPS w Lublinie
Liczba prowadzonych porad w ośrodkach adopcyjnych dla rodzin ubiegających się o adopcję	1586	1600	Jw.
Liczba porad dla rodzin	354	400	Jw.

⁷⁴ Postulat kierowany do Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej przez Najwyższą Izbę Kontroli

⁷⁵ Felieton telewizyjny przygotowany we współpracy Telewizji Polskiej S.A. Oddział terenowy w Lublinie wg scenariusza pracowników Ośrodka Adopcyjnego pt. „Fundament więzi”. W miesiącach listopad – grudzień 2019 r. odbyło się 70 emisji tej audycji.

Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 31.12.2019 r. (lub ostatni dostępny)	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników
adopcyjnych organizowanych przez ośrodek adopcyjny			
Liczba szkoleń skierowanych do kadry ośrodka adopcyjnego	78	90	Jw.
Liczba rozpowszechnionych, opracowanych na podstawie programu „Fundament więzi” podręczników wraz z cegiełkami.	1	400 egzemplarzy	Jw.
Liczba przeszkolonych kandydatów do przysposobienia (wydanych świadectw)	68	70 (corocznie)	Jw.
Liczba dzieci przysposobionych	78	90	Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania zadań przez samorząd województwa. Dane CAS Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej - M
Cel operacyjny 6: Wspieranie wzmocnienia kompetencji zawodowych kadry wspierającej rodziny uwzględniające zmieniające się warunki życia i potrzeb.			
Liczba inicjatyw i spotkań międzyinstytucjonalnych celem wymiany doświadczeń	3 ⁷⁶	5	dane gromadzone przez ROPS w Lublinie
Liczba osób pracujących w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej, która podniosła kwalifikacje w zakresie problematyki wsparcia dziecka i rodziny poprzez	1874	250 (corocznie)	Jw.

⁷⁶ Projektu finansowany z Europejskiego Funduszu Społecznego Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój pn. „Blżej rodziny – szkolenia dla kadr systemu wspierania rodziny i pieczy zastępczej”; Konferencja-debata pt. „Dlaczego rodzina zastępcza?” w dniu 22 maja 2019 r. Październik – listopad 2019 r. szkolenie pt. „Praca z dziećmi krzywdzonymi ze szczególnym uwzględnieniem przemocy seksualnej”.

Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 31.12.2019 r. (lub ostatni dostępny)	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników
udział w szkoleniach			
Liczba szkoleń dla asystentów rodziny	253	270	Jw.
Liczba odbytych szkoleń przez koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej	55	70	Jw.
Liczba szkoleń kadry placówek opiekuńczo-wychowawczych	191	200	Jw.

VII. Monitoring, ewaluacja i finansowanie Programu

Program będzie monitorowany co dwa lata w zakresie realizacji przyjętych wskaźników. W przypadku konieczności wprowadzenia zmian, wynikających m.in. ze zmieniających się warunków społecznych, Program będzie podlegał aktualizacji. Za monitoring programu będzie odpowiedzialny Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie. Monitorowanie Programu będzie odbywało się na podstawie danych zbieranych m.in. z gmin, powiatów, organizacji pozarządowych, Departamentu Zdrowia i Polityki Społecznej, Departamentu Kultury, Edukacji i Sportu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego, Wydziału Polityki Społecznej Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego, uczelni, Urzędu Statystycznego.

Po zakończeniu okresu obowiązywania programu przeprowadzona zostanie ewaluacja, która pozwoli ocenić stopień osiągnięcia założonych celów oraz efektywność programu. Stanowić będzie źródło informacji wykorzystanych przy planowaniu kolejnych działań. Celem ewaluacji będzie odniesienie rzeczywistych efektów realizacji Programu do jego zakładanych celów.

Przewidywane źródła finansowania: budżet państwa, budżet samorządu województwa lubelskiego, budżety samorządów powiatów i gmin, środki niepubliczne – np. środki własne organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów działających na rzecz integracji społecznej, fundusze Unii Europejskiej.